

Wydział Nauk o Edukacji

Uniwersytet w Białymstoku

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

P. mgr Martyny Kostyry *“Zakupy kulturalne vs hedonistyczne i materialne - związek z funkcjonowaniem pamięci i dobrostanem konsumentów”* napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Anny Marii Zawadzkiej oraz promotora pomocniczego dr Wiktora Razmusa

Decyzje i zachowania konsumentów to temat niezwykle szeroki, zajmujący uwagę przedstawicieli wielu dyscyplin. Autorka rozprawy swoją uwagę koncentruje na szczególnym rodzaju dóbr i usług, jakimi są dobra z sektora kreatywnego i kultury. Doktorantka odwołując się do pojęcia korzyści doznaniowej proponuje wyodrębnienie nowej kategorii korzyści związanej z konsumpcją kulturalną – korzyści poznawczej. W rozprawie podjęto także próbę szerszego ujmowania korzyści doznaniowej i rozbudowania jej, przynajmniej w jednym badaniu, o perspektywę eudajmonistyczną. Celem rozprawy jest analiza związków między preferowanym typem zakupów a funkcjonowaniem pamięci i dobrostanem. Doktorantka porównuje efekt zakupów kulturalnych w odniesieniu do dwóch innych ich rodzajów - hedonistycznych i materialnych. Jak pokazują wyniki badania pilotażowego oraz analizy profili latentnych takie rozróżnienie jest zasadne. Szczególnie wyraźnie, zaproponowany przez Doktorantkę nowy typ zakupów, tj. kulturalnych, demonstrują wyniki badania pilotażowego, w którym najwyższe wartości dominacji uzyskały produkty z tej kategorii. Oznacza to, że

reprezentacja produktów kulturalnych w umyśle konsumenta zawiera dobrze określone jej prototypy. Zróznicowanie wartości współczynnika dominacji nie jest już tak widoczne w przypadku dwóch pozostałych typów kategorii zakupów, zwłaszcza hedonistycznych. Ponadto, obie zastosowane metody (MOCOM, *Measuring the Meaning of Consumption Objects*; metoda wydobywania metafor Gerarda Zaltmana) pokazały, że niektóre produkty stanowią typowe egzemplarze każdej z kategorii zakupów. Jest to nie tylko interesujący wynik, ale także wyzwanie, szczególnie w przypadku zaplanowanej aktywizacji typu zakupów, która powinna dotyczyć wyłącznie określonego ich rodzaju.

Doktorantka wzajemne powiązania między preferowanym typem zakupów a funkcjonowaniem pamięci i dobrostanem analizowała w serii pięciu badań. W przyjętym planie badawczym wskazuje na bardziej złożone relacje między zmiennymi akcentując moderacją rolę wartości osobistych oraz statusu społeczno-ekonomicznego. Ogólnie, testowany model powiązań między zmiennymi, kierunek analiz statystycznych, opis wyników i ich interpretacja świadczą o dobrym warsztacie naukowym Autorki.

Rozprawa doktorska składa się z dziesięciu rozdziałów, wprowadzenia, podsumowania, bibliografii i dziewięciu załączników. Trzy pierwsze rozdziały o charakterze teoretycznym stanowią solidną podstawę autorskiego modelu badawczego zaprezentowanego w rozdziale czwartym. W kolejnych rozdziałach zostały przedstawione wyniki badań własnych. W tej części rozprawy szczegółowo przedstawiono także metodę – badane grupy, zastosowane narzędzia i procedurę badań. Rozdział dziesiąty to ogólna dyskusja i podsumowanie uzyskanych wyników. Struktura rozprawy jest klarowna i czytelna.

W rozdziale pierwszym rozprawy Doktorantka krótko przedstawiła typy i rodzaje konsumpcji, słusznie rozbudowując część poświęconą jej specyficznej formie – konsumpcji kulturalnej. W oparciu o aktualną literaturę omówiony został także wpływ wartości osobistych na zachowania i decyzje konsumentów. W tej części rozprawy brakuje uzasadnienia, dlaczego

w badaniach własnych skupiono się na dwóch wartościach - władzy i kierowaniu sobą, a nie na przykład na osiągnięciach czy prestiżu. W moim przekonaniu rozbudowanie tego wątku precyzyjniej wskazałoby przyjęty kierunek badań, tak jak ma to miejsce w przypadku statusu społeczno-ekonomicznego, kolejnej zmiennej ujętej w planie badawczym w roli moderatora. Odwołanie do hipotezy rezerwy poznawczej wyraźnie wskazuje dlaczego zmienną tę uwzględniono w autorskim modelu badawczym.

Rozdział drugi rozprawy poświęcony został opisowi funkcjonowania umysłu konsumenta. Szczególnie cenna z punktu widzenia tematyki pracy jest analiza procesu budowania wiedzy o świecie, w tym porównanie różnych modeli opisujących organizację pamięci semantycznej oraz odniesienie ich do rzeczywistości rynkowej. Autorka rozprawy podkreśla znaczenie kategorii produktu w procesie przetwarzania informacji przez konsumenta. Nawiązując do modeli sieciowych dokładnie omawia metody badania skojarzeń, a przytoczone wyniki badań wyraźnie ukazują, dlaczego kategoria produktów może być traktowana jako szczególny rodzaj wskazówek pamięci. W dalszej części rozdziału został przedstawiony wpływ wartości osobistych i statusu społeczno-ekonomicznego na funkcjonowanie poznawcze. Wpływ wartości osobistych eksplorowany jest poprzez analizę znaczenia celów oraz motywacji wewnętrznej i zewnętrznej pośrednio, jedynie dosyć ogólnie demonstrując ich znaczenie. Rola statusu społeczno-ekonomicznego została omówiona dokładniej, łącznie z próbą wskazania mechanizmu leżącego u podłoża tego procesu. Ostatnia część rozdziału ukazuje związki łączące konsumpcję kulturalną z funkcjonowaniem poznawczym. Doktorantka trafnie rozpoznała lukę w wiedzy dotyczącej korzyści poznawczych płynących z konsumpcji kulturalnej. Powiązania między konsumpcją kulturalną i funkcjonowaniem poznawczym omówione zostały poprzez analizę związków między aktywnością kulturalną i procesami poznawczymi. W analizie tej brakuje autorskiego podsumowania dotyczącego porównania konsumpcji kulturalnej z aktywnością kulturalną, wskazania między nimi różnic i podobieństw.

Na początku kolejnego, trzeciego, rozdziału Autorka rozprawy przedstawiła założenia koncepcji dobrostanu subiektywnego i dobrostanu psychologicznego, a następnie omówiła sposób rozumienia dobrostanu w literaturze ukierunkowanej na konsumenta, trafnie rozpoznając niespójność operacjonalizacji pojęcia dobrostanu w tym obszarze badań. Ważne z punktu widzenia problematyki pracy są kolejne punkty rozdziału zawierające przegląd aktualnych badań ukazujących związki dobrostanu z wartościami osobistymi, wzajemne powiązania między zakupami i dobrostanem oraz przede wszystkim dotyczących relacji między konsumpcją kulturalną i dobrostanem.

Ogólnie, część teoretyczna rozprawy to solidne, merytoryczne podstawy zaproponowanego planu badawczego. Zaprezentowany przegląd podejść teoretycznych oraz wyników badań dotyczących typologii i uwarunkowań zakupów, znaczenia kategorii produktu, korzyści poznawczych płynących z konsumpcji kulturalnej oraz powiązań między zakupami, w tym kulturalnymi i dobrostanem świadczy o gruntownej znajomości literatury przedmiotu, pokazuje także wysoką umiejętność analizy zgromadzonego materiału.

Rozdział czwarty zawiera szczegółowy opis metody badań własnych. Postawione pytania i hipotezy badawcze zostały wyprowadzone z teorii oraz wsparte przeglądem badań. W moim przekonaniu odwołanie się do wyników badań dotyczących osiągnięć akademickich i szkolnych (str. 84) przy omawianiu związków zakupów materialnych z funkcjonowaniem poznawczym nie jest zasadne, nie dotyczą one bowiem procesów pamięci, które są przedmiotem badań własnych. W tej części rozprawy zabrakło wyjaśnienia, dlaczego skupiono się na wpływie aktywizacji myślenia o kategorii zakupów kulturalnych tylko na dobrostan hedonistyczny bez uwzględnienia dobrostanu eudajmonistycznego. Tym bardziej, że hipoteza 5 zakłada pozytywny związek między zakupami kulturalnymi i dobrostanem eudajmonistycznym.

Testowane hipotezy zostały ujęte w postaci przejrzystego modelu badawczego. Szczegółowo zostały opisane próby badane. Co ważne, kryteria wyboru przedziału wiekowego zostały jasno określone, demonstrując jednocześnie świadomość wagi zmiennych zakłócających proces badawczy. Równie wyczerpująco zostały opisane zmienne i sposób ich pomiaru. Warto podkreślić, że do badania preferencji typu zakupów wykorzystano kilka wskaźników zmiennej. Podobnie w przypadku funkcjonowania pamięci Doktorantka nie ograniczyła się do jednego jej aspektu czy sposobu pomiaru, ale wykorzystwała narzędzia służące do pomiaru sprawności pamięci, jej pojemności oraz samoceny pamięci. Także dobrostan był badany wieloaspektowo z wykorzystaniem różnych sposobów pomiaru tej samej zmiennej (dobrostan hedonistyczny).

Rozdziały od 5 do 10 zawierają wyniki badań własnych. Na początku zaprezentowano wyniki badania pilotażowego, następnie wyniki badania ukierunkowanego na weryfikację istotności powiązań między zakupami kulturalnymi i funkcjonowaniem pamięci oraz dobrostanem. W kolejnych badaniach testowano wpływ typu zakupów na obie zmienne oraz efekty interakcji z wartością władzy i kierowania sobą oraz z statusem społeczno-ekonomicznym. Zaplanowane badania mają zarówno charakter korelacyjny jak i eksperymentalny, co pozwala na dokładne określenie relacji między zmiennymi. Warto podkreślić, że jest to seria czterech badań eksperymentalnych, realizowanych w kilku etapach. Troska o replikowalność wyników to duży walor rozprawy. Niemniej ważny jest także fakt zastosowania przez Doktorantkę odmiennych sposobów aktywizacji typu zakupu, zróżnicowanych sposobów pomiaru zmiennych zależnych oraz różnych schematów eksperymentalnych. Każde z przeprowadzonych badań owocuje pogłębioną refleksją nad warsztatem badawczym, co prowadzi do jego rozwinięcia i dopracowania. Najpełniej widać to w ostatnim, czwartym badaniu eksperymentalnym, w którym kryterium doboru materiału aktywizującego typ zakupu oparto o ekwiwalentność produktów zaliczonych do poszczególnych typów zakupów. W trzecim badaniu eksperymentalnym sposób aktywizacji określonego typu zakupu był zbyt zróżnicowany. Przykłady produktów reprezentujących obie grupy zakupów doznaniowych (kulturalne i hedonistyczne) oraz grupę produktów materialnych były nieporównywalne finansowo. Ponadto, w czwartym badaniu eksperymentalnym Doktorantka przed

wykonaniem właściwego badania przeprowadziła dodatkowe badanie, którego celem było wyłonienie produktów najlepiej reprezentujących każdą kategorię zakupów. Ogólnie, każde z badań zostało przedstawione przejrzysto, z dokładnym opisem przesłanek, metody, uzyskanych wyników oraz ich podsumowaniem.

Rozdział dziesiąty rozprawy zawiera dyskusję z wnioskami. Rezultaty weryfikacji empirycznej każdej z postawionych hipotez zostały omówione szczegółowo w odniesieniu do dotychczasowych ustaleń, co świadczy o umiejętności syntezy niezbędnej w pracy badawczej. Doktorantka trafnie rozpoznała ograniczenia badań własnych. Zgadzam się, że trudno oczekiwać podobnej liczebności wyłonionych profili konsumentów, ale interesujące jest, czy członkostwo w profilu istotnie różnicowało każdy z przyjętych w rozprawie wskaźników preferencji dokonywanych zakupów, czyli częstotliwość zakupów, wysokość wydatków, odsetek wydatków oraz czas spędzony na określonego typu zakupach. W analizie profili latentnych Doktorantka zastosowała zagregowaną miarę preferencji typu zakupów, ale zabrakło wyjaśnienia, dlaczego zdecydowała się na takie podejście.

Wysoko oceniam stronę formalną rozprawy. Jest ona napisana poprawnie, dobrym językiem. Warto podkreślić także obszerną literaturę przedmiotu, która została dobrana adekwatnie do problematyki badań własnych. Recepcji tekstu sprzyja graficzna strona rozprawy – czytelne rysunki (np. chmura wyrazowa) i tabele, które przejrzysto obrazują wyniki prowadzonych analiz statystycznych. W załącznikach zabrakło ankiety własnej dotyczącej konsumpcji, czyli pokazania metody pomiaru preferencji typu dokonywanych zakupów zastosowanej w badaniu korelacyjnym.

Rozprawę doktorską p. mgr Maryny Kostyry oceniam pozytywnie. Stwierdzam, że przeprowadzona seria badań świadczy o wysokim poziomie kompetencji naukowych Doktorantki i potwierdza jej zdolność do analizy wyników oraz formułowania wniosków. Rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie postawionego problemu naukowego i istotnie uzupełnia lukę w dotychczasowej literaturze przedmiotu.

Stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji praca doktorska Pani mgr Martyny Kostyry pt. *Zakupy kulturalne vs hedonistyczne i materialne - związek z funkcjonowaniem pamięci i dobrostanem konsumentów*” napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Anny Marii Zawadzkiej oraz promotora pomocniczego dr Wiktora Razmusa spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim, zgodnie z przepisami ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. oraz ustawy Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 3 lipca 2018 r. i wnioskuję o dopuszczenie Pani mgr Martyny Kostyry do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Małgorzata Niesiobędzka